

CRS, CENTRUM FÖR FORSKNING OM
HÅLLBAR SAMHÄLLSFÖRÄNDRING

SÄTERBRUK I NORRA VÄRMLAND. I GÅR, I DAG OCH I MORGON

POLICY BRIEF | nr 2 | 2020

EVA SVENSSON

Sammanfattning

Sätrar, eller fåbodar som de också benämns, var vanligt förekommande i norra och mellersta Skandinaviens skogsbygder. Sätrar var platser i utmarken med byggnader, bostadshus och fåhus, ängar, ibland åkermark, och betesmark i den omgivande skogen. Hit gick säterkullor med boskap, framför allt kor och getter, om somrarna för att avlasta betesmarkerna runt gårdarna. Sätrarna var också viktiga för att producera hö som vinterfoder åt kreaturen.

Säterbruk var en viktig innovation som möjliggjorde etablering av jordbruksbebyggelse i karga skogsområden. En process som verkar starta runt Kristi födelse, eller århundradena strax efter. En vegetationshistorisk studie av Kårebolssättern i norra Värmland visar dock att sätrarna inledningsvis kunde vara mer lika gårdar med mer sådesodling än boskapsskötsel. Sätrarna fungerade som flexibla enheter i en mångsidig ekonomi, och bruket av sätrarna anpassades efter skiftande ekonomiska förutsättningar i lokalsamhällena.

Med moderniseringen och industrialiseringen av jordbruket lades flertalet sätrar ned. I Sverige finns idag bara ett fåtal sätrar kvar i bruk. I Norge är det något fler. I Värmland finns det bara tre sätrar med betande djur. Det finns en strävan att bevara sätrar då dessa utgör rika natur- och kulturarv.

Säterbrukare idag möter flera utmaningar, och det är svårt att få lönsamhet i driften. Den växande efterfrågan på mat som inte har producerats av det storskaliga industriella jordbruket, såsom ekologisk och närproducerad mat, framstår som ett möjligt område att satsa på för ett framtida säterbruk.

Om projekten

Detta policy brief bygger på forskning utförd inom ramen för tre projekt

Skogsbete och fåbodar – en källa till kunskap om äldre tiders dynamiska skogsbygder och en resurs för framtida utveckling

Projektet är en studie av Kårebolssätterns historia genom historiskt källmaterial, kartering av synliga lämningar och pollenanalys. Studien har genomförts i samarbete med forskare från Karlstads universitet, Uppsala universitet, Länsstyrelsen i Värmland och kulturlandskapskonsult Geographica Antikva.

Projektledare: Eva Svensson, professor i miljövetenskap vid Risk- och miljöstudier, Karlstads universitet.
eva.svensson@kau.se.

Finansiär: Carl-Göran Adelswärds stiftelse.

Innovation för grön omställning i skogen – Ingoskog

Projektet undersöker hur grön omställning i skogen kan främjas. Karlstads universitet är projektägare på den svenska sidan och Høgskolen i Innlandet är projektägare på den norska sidan. Övriga samarbetspartners är Høgskolan i Dalarna, Skogsstyrelsen, Länsstyrelsen i Värmland, Paper Province och Trysilvassdragets Skogeierlag.

Projektledare: Margareta Dahlström, professor i kulturgeografi, Karlstads universitet.

Projektkoordinator: Sigrid Josefsson, Karlstads universitet,
sigrid.josefsson@kau.se

Finansiär: Interreg Sverige-Norge.

Utmanad marginalitet. Skogsbygderna i Skandinaviens inland och världen utanför, 0-1500 e.Kr.

I projektet studeras det skogliga kulturlandskapet och den historiska utvecklingen i inre Skandinavien under perioden 0-1500 e.Kr. I projektet samarbetar forskare från Uppsala universitet, Karlstads universitet, Stockholms universitet och Naturhistoriska Riksmuséet.

Projektledare: Karl-Johan Lindholm, docent i arkeologi, Uppsala universitet.

Finansiär: Vetenskapsrådet.

Inledning

På några ställen runt om i Sverige och Norge finns det öppna platser i skogen med gamla hus, ängar, blommor och betande djur. Dessa platser går under benämningen fåbodar, eller sätrar i västra Sverige och i Norge. Fåbodar, eller sätrar som de kommer kallas hädanefter, var en viktig del i det förindustriella jordbrukets ekonomi, i alla fall i norra och mellersta Norges och Sveriges skogsområden.¹ I dessa områden fanns det ofta inte tillräckligt med bördig mark för åkerbruk och boskapsskötsel kring gårdarna, och man behövde därför använda lämpliga platser i skogen för få mer betesmark. Säterbruk var alltså ett sätt att bedriva agrara näringar, som bete och höslätter, i skogsmarken framförallt sommartid.

I Värmland var säterbruket mest utbrett i norra Värmland. För bönderna i norra Klarälvsdalen var sätrarna av central ekonomisk, social och kulturell betydelse in på 1900-talet, då de alltmer kom att läggas ned i samband med moderniseringen av jordbruk och mejeriverksamhet – och den allmänna nedläggningen av småjordbruk i Sveriges skogsbygder under 1900-talet.² Men fortfarande hålls några sätrar vid liv, eller har till och med återuppväckts efter att ha varit nedlagda. För sätrarna är alltså betydelsefulla platser i dessa trakter, inte bara för de lokalt boende, utan också för att där finns ett rikt natur- och kulturarv att bevara. Det finns därför ett stort intresse för att få mer kunskap om säterbrukets, och de enskilda sätrarnas, historia. För de aktiva säterbrukarna utgör kunskap om det förflutna en inspiration till att också våga satsa på en framtid.

Här har forskningen en viktig roll att fylla, att i samarbete med de lokala aktörerna undersöka och dokumentera sätrarnas historia, natur- och kulturarv.

En säter där detta har gjorts är Kårebolssättern strax sydost om Stöllet. Här har en lokal grupp inte bara restaurerat sätern, utan har också ambitioner att få igång en ekonomisk lönsam drift. Som ett led i arbetet med att hitta framtida driftsformer har det gjorts en fördjupad studie av Kårebolssätterns historia, med oväntade resultat. Resultat som förhoppningsvis ger förnyad energi att driva Kårebolssättern vidare in i framtiden.

Det kan mycket väl vara så att tiden är mogen för sätrarna att göra ett återinträde på jordbruksarenan. Svenskt jordbruk har under de senaste decennierna utvecklats till att handla om storskalighet. Uppfattningen har varit att det krävs stora gårdar, och hög grad av mekanisering, för att kunna bedriva ett lönsamt jordbruk, och för att kunna producera mat till priser konsumenterna är villiga att betala. Men frågan är om det behöver vara så. Det storskaliga, mekaniserade jordbruket är inte särskilt vänligt mot vare sig djur eller miljö, och det har länge funnits röster för alternativa brukningsformer som tar större hänsyn till djur och miljö.³

Under senare år har ekologiska och närproducerade produkter rönt alltmer uppmärksamhet. Såväl i dagligvaruhandeln som genom alternativa distributörer som REKO-ringar.⁴ Referenser till "det gamla jordbrukssamhällets" produktionsformer bidrar till att ge legitimitet till mat producerad på alternativt sätt. Sätrar skulle passa väl i detta sammanhang.

Figur 1: Kårebolssättern. Utsikt mot Kårebolssjön. Foto: Eva Svensson.

Figur 2: Ransbysäteren. En återuppbyggd, museal säter i norra Värmland som drivs av Utmarksmuséet i Ransby, norra Värmland.
Foto: Eva Svensson.

Här ska först fenomenen sätrar och säterbruk introduceras, liksom den kunskap vi har idag om säterbrukets ålder och betydelse, framför allt i norra Värmland. Därefter följer en närmare titt på Kårebolssäteren. Avslutningsvis ska det ges några utblickar mot framtida möjligheter för säterbruket.

Den som vill läsa mer om sätrar och om Kårebolssäteren hänvisas till boken "Skogen som resurs i en gränsregion"⁵ och artikeln "Sättrar i Värmland i dåtid, nutid och framtid" skriven av undertecknad tillsammans med Ingela Kåreskog (Norra Ny Utveckling, Värmlands Säterkultur), samt Annie Johansson och Maria Sundqvist (Länsstyrelsen i Värmland). Merparten av här presenterad information är hämtat från denna artikel.

Vad är en säter?

Sättrar var platser i utmarken med byggnader, bostadshus och fähus, ängar, ibland åkermark, och betesmark i den omgivande skogen. Säteren kunde ligga långt från gården, 5-10 kilometers avstånd var inte ovanligt. Två saker var avgörande för valet av plats när man anlade en säter, tillgången på bete och vatten. Om växtligheten var frodig och tillgången på kalkkällor god fanns grunden för anläggandet av en säter.⁶ Sättrarna var inhägnade med staket, så att djuren inte kom in på ängsmarken på sätern. Det hö som producerades på sättrarnas ängar behövdes till

vintern, då djuren hölls stallade på gården. Det var först efter slåttorn som boskapen tilläts komma in och beta på ängarna, vilket också var ett bra sätt att få gödsel till ängsmarken.

Sättrarna ägdes och brukades av säterlag, i norra Värmland ofta organiserat inom moderbyn. På ett bestämt datum på försommaren tågade säterkullorna, ofta unga kvinnor, och boskapen iväg från byn upp till sätern. Där stannade man till den tidiga hösten, då alla kom hem på förutbestämt datum. Det var framför allt de mjölkande djuren, såsom kor och getter, som var viktiga för säterbruket. Mjölkning och förädling av mjölken till smör, messmör och ost var viktiga uppgifter på sätern. Att under sommarhalvåret få beta i skogen där det fanns gott om örter ökade halterna av fett och den viktiga omega 3. Genom att förädla mjölken till smör och ost kunde människor konsumera mjölkprodukter året om, också på vintern då korna sinade och det blev brist på färsk mjölk.

Att det var kvinnorna som hade ansvaret på sättrarna är en skandinavisk företeelse. Runt om i Europas mer höglänta områden fanns det system som liknade säterbruket, men här var det oftast männen, eller män och kvinnor tillsammans, som ansvarade för driften. Kvinnornas betydelsefulla roll har förmodligen sin förklaring i att mjölkning var ett kvinnogöra som ansågs helt opassande för en man att utföra. Men ibland har man hänvisat till en kunglig förordning från 1686 som stipulerar

kvinnliga vallare, eftersom man ville undvika att män begick sexuella handlingar med djuren, så kallat tidelag.⁷

Männen hade dock andra viktiga uppgifter för säterdriften. Man hjälpte till i samband med slåttern, skötte byggnationer och reparationer och stod för regelbunden transport av mjölkprodukterna från sätern ned till gården.

Att djuren, framför allt getter och kor, betade fritt på skogen var en utmaning, som krävde vallande. För att detta skulle fungera behövdes en duktig skäll- eller ledarko, och en god relation mellan säterkullor och djur. Ett viktigt medel i kommunikationen mellan människor och djur var lockropen, kulningen, som användes för kalla hem djuren. Vallningen var inte bara viktig för att kunna styra djuren till omväxlande och bra betesmarker, och för att se till att de kom hem på kvällarna. Vallningen var också viktig för att kunna skydda boskapen från rovdjursattacker. Både björn och varg var potentiella hot mot de betande djuren.

Figur 3: Getter på väg hem till Ransbysäteren.
Foto: Eva Svensson.

Avslutningsvis en liten kuriositet. På 1600-talet kunde man bli dömd för brottet "gräsrån". Detta, för oss idag märkliga brott, begick man om man gick för tidigt till, eller stannade för länge på, sätern om sommaren, eller om man hade med fler djur än vad ens andel i sätern stipulerade. Betet och höet från sätrarna var viktiga resurser som skulle fördelas rättvist, i enlighet med den andel gården ägde i sätern. Det fanns därför stränga bestämmelser kopplade till skogsbete, eller mul- och klövbete som det kallades. Överträdde man dessa bestämmelser, alltså begick "gräsrån", tärde man på resurser som många skulle dela på, vilket kunde få svåra konsekvenser för dem som inte fick sin andel. Reglerna och övervakningen av efterlevnaden av bestämmelserna var en viktig del av de sociala relationerna i lokalsamhället, och stämmer väl överens med nobelpristagaren Ellinor Ostroms iakttagelser om vad som krävs för framgångsrik självförvaltning av gemensamma resurser.⁸

När och hur uppkom och utvecklades säterbruket?

Säterbrukets ålder och historia har diskuterats av forskare från olika akademiska discipliner som etnologi, historia, kulturgeografi och arkeologi. Förslagen om när säterbruket kom till har varierat från stenålder till 1600-tal. Inget av dessa förslag vilade på några handfasta bevis, utan endast på indikationer såsom avsaknad i skriftliga källor och arkeologiska föremål utan direkt koppling till säterdrift.⁹

Mer hållbara bevis för säterdriftens ålder har erhållits först under de senaste decennierna då arkeologer och vegetationshistoriker börjat undersöka säterlokaler. Särskilt vegetationshistoriska studier i form av pollenanalys har visat sig vara det avgörande verktyget för att kunna datera en säters historiska utveckling. Under åren runt millennieskiftet 2000 genomfördes arkeologiska och vegetationshistoriska studier av fyra sätrar i norra Värmland, vilket gör området till ett av de mest välstuderade områdena i Skandinavien i detta avseende. Dessutom undersöktes två sätrar i nordvästra Värmland.¹⁰

De undersökta sätrarna i norra Värmland är Backasäteren, Båntebysäteren, Likenäs Gammelsäter och Ransbysäteren. De visade sig ha något olika tillkomstdateringar, vilket till stor del hänger samman med att deras respektive moderbyar grundats vid olika tidpunkter. Backasäteren togs i bruk runt 500-600 e. Kr och Likenäs Gammelsäter något hundratals år senare. Ransbysäteren anlades runt år 1000 -1100 e. Kr, och Båntebysäteren först på 1300-talet. Utifrån arkeologiska observationer och ortnamn är det sannolikt att de respektive moderbyarna Backa, Likenäs, Ransby och Bånteby anlades kort tid innan, eller samtidigt med, sina sätrar. Nu har ytterligare en säter, Kårebolssäteren, undersökts. Resultaten från den undersökningen presenteras nedan.

Figur 4: Backasäteren, en av de äldsta, och fordom en av de största, sätrarna i norra Värmland. Idag en igenväxande säter med ett fåtal alljämnt stående byggnader. Foto: Eva Svensson.

Förhållandet att gård med tillhörande säter har kommit till ungefär samtidigt har vegetationshistorikern Marie Emanuelsson tolkat som att det var nödvändigt att etablera både en gård och säter när skogsområdena i mellersta och norra Skandinavien koloniserades för jordbruksbosättning. Sätrar var alltså en viktig, helt avgörande, innovation för att det skulle bli möjligt att etablera varaktiga gårdar i dessa skogsbygder.¹¹

Skogsbygdernas bönder byggde upp ett diversifierat och flexibelt näringsfång, så kallat mångsyssleri, vilket var ett effektivt sätt att sprida riskerna för att någon verksamhet skulle slå fel. Förutom jordbruk, inklusive säterdrift, producerade man järn ur myrmalm, jagade älg i fångstgropar och mycket annat. För att kunna klara av ett så komplext och krävande ekonomiskt system byggde man upp arbetslag som rymde olika kunskaper och kompetenser, och en säsongsmässig planering av arbetsuppgifterna så att göromålen inte kolliderade alltför mycket i tid. Kvinnornas mer framträdande roll i verksamheter utanför själva gården var ytterligare ett sätt att öka antalet händer i verksamheter belägna långt från gården. Särskilt viktiga var kvinnorna, såsom ovan beskrivits, för säterdriften, vilken i stor utsträckning var en kvinnodrivna verksamhet.¹²

Det är länge fråga om ett ganska småskaligt bruk av sätrarna, förmodligen hade man inte så stora boskapshjordar. Men under senmedeltid, sent 1300-tal och 1400-tal, börjar aktiviteten på sätrarna öka. Under tidig modern tid, från framför allt 1600-talet, sker ett kraftigt ökat bruk av sätrarna. Det är uppenbart att man nu har mycket mer boskap på bete än tidigare. Denna ökning kan troligen sättas i samband med växande produktion av mejerivaror, och att man börjar sälja boskap till Bergslagen, så kallade oxdrifter.¹³

Figur 5: Fjällko på Kårebolssäteren. Foto: Eva Svensson.

Det finns mycket att lära från historien för framtiden. När det gäller sätrar är nog det viktigaste resultatet i det avseendet att sätrarna har fungerat som en flexibel resurs i de lokala ekonomierna. När andra verksamheter, såsom järnproduktion, varit mer lönsamma och krävt mer arbete har man kunnat minska bruket av sätrarna. Men när dessa verksamheter gått tillbaka har man istället kunnat expandera säterbruket för ökad självförsörjning, och till och med produktion för avsalu.

Figur 6: Knuttimrade lador på Kårebolssättern. Foto: Annie Johansson, Länsstyrelsen i Värmland.

Sätrar – natur- och kulturarv att vårda och utveckla

Sätrar tillmäts idag ett stort kulturhistoriskt värde. På sätrarna finns ofta äldre byggnader uppförda med ålderdomliga tekniker såsom knuttimring. Men sätrar med lång historia av hävd är inte bara intressanta ur ett kulturhistoriskt perspektiv, utan även sett till biologisk mångfald. Ängs- och betesmarker som hävdats genom slåtter eller bete under en lång tid utvecklas på ett sätt som gynnar många olika arter som brukar ses som konkurrenssvaga, såväl gräs och örter som insekter och svampar. Naturvärdena har inte bara funnits inne på sätrevallarna, utan i hög grad även ute i de betade skogarna.¹⁴

Den myndighet som framför allt intresserar sig för sätrar idag är länsstyrelsen, i form av företrädare för natur- och kulturmiljövård. I Värmland har länsstyrelsen tämligen nyligen genomfört inventeringar av biologiskt kulturarv på 16 sätrar, framför allt i norra Värmland, så kunskapsläget är gott.¹⁵ Länsstyrelsens arbete handlar både om att bevara, använda och utveckla sätrarna som natur- och kulturmiljöer. Detta görs genom att stimulera natur- och kulturvårdande insatser som bidrar till att bevara ett aktivt säterbruk, eller till att bevara byggnader, lämningar och strukturer som inte brukas alls eller som bara sköts genom årlig slåtter på vallen.

Det stora problemet är emellertid att så många sätrar har lagts ned. För hundra år sedan fanns det ett stort antal aktiva sätrar i Värmland. Idag finns bara tre sätrar där man håller betande djur om somrarna, och några fler där husen och vallarna fortfarande

Figur 7: Den betesindikerande växten blåsuga på Kårebolssättern. Foto: Eva Svensson.

sköts väl. Men det stora flertalet har lagts ned, och i många fall vuxit igen. Även i andra delar av Sverige är säterbruket hotat, och de få återstående säterbrukarna kämpar med problem som bristande ekonomisk bärkraft, stressande försök att kombinera turism och matproduktion, tidskrävande bidragsdjungel och rovdjurshot.¹⁶

Men kanske har vi kommit till en vändpunkt, för det pågår arbete för att kraftsamla för att bevara, främja och utveckla säterbruket. I spetsen för denna rörelse går det rikstäckande Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk, vars ordförande Kenneth Johansson tidigare var landshövding i Värmland. Denna organisation verkar för att främja byggnadskultur, kulturarv och traditionell kunskap. Förbundet har regionala Fäbodföreningar som riktar sig till fäbodägare, lokala fäbodlag och andra aktiva och intresserade personer. Så även i Värmland i form av Föreningen Värmlands säterkultur.¹⁷ På värmländska sätrar arrangeras numera aktiviteter som vandringar, slätterdagar, gudstjänster och musikunderhållning.

Kårebolssäteren – nya rön om gammal historia

En av de mest sevärda sätrarna i Värmland är Kårebolssäteren i Norra Ny, rik på både natur- och kulturarv. I början av 1980-talet rustades Kårebolssäteren upp med hjälp av medel från Länsstyrelsen och Värmlands museum. Kårebolssäteren drivs av Föreningen för Kårebolssäterens bevarande med de olika delägarna i sätern. Idag har föreningen åtagande för att ha säterverksamhet och slätter. Djur, glädjande nog fjällkor de senaste åren, och säterkullor rekryteras på olika sätt. Men det sistnämnda kan vara en utmaning, då de enkla levnadsförhållandena utan moderna bekvämligheter såsom rinnande vatten kan få potentiella intresserade att tänka om.

Sätervallen är förhållandevis stor med en vegetation präglad av bete och slätter med förekommande växter som skallra, grönvit nattviol, blåsuga och stagg. Inne på vallen finns också ett flertal träd som i hög grad bidrar till den biologiska mångfalden på

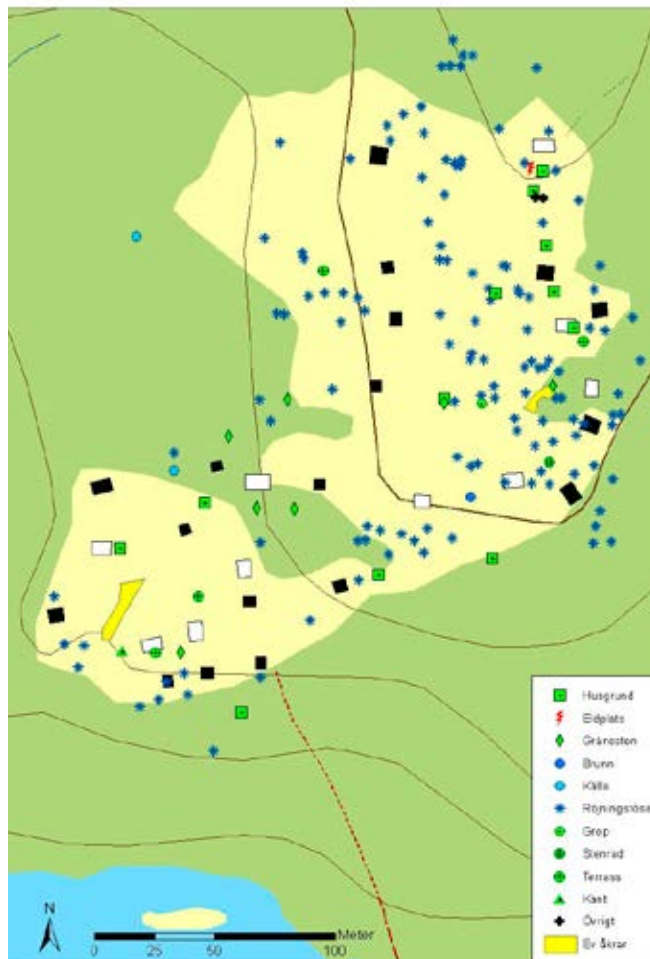

Figur 8: Litet röjningsröse på Kårebolssäteren.
Foto: Eva Svensson.

säteren, såsom flerstammiga, årsrika rönnar och sälg som en gång i tiden använts till lövtäkt, så kallad hamling.

Odlingsrösen visar att vallen även använts till odling och slätter, och rösena utgör en viktig miljö för bland annat grod- och kräldjur. Skogarna kring sätern ägs till stor del av skogsbolag, men den allra närmsta skogen hör till sätern. Denna "säterskog" har en blandad åldersstruktur i trädskiktet och träden står ojämnt fördelade med ömsom täta partier och ömsom öppnare partier med gläntor eller små luckor. Även den bolagsägda skogen utanför säterskogen uppvisar inslag av arter som normalt sett inte hör hemma i skogliga miljöer utan i öppna ängs- och betesmarker, vittnande om det forna skogsbetet.

2018 initierades en undersökning av Kårebolssäterens historia med forskare från Karlstads och Uppsala universitet, Länsstyrelsen i Värmland och företaget Geographica Antikva. En kartering av lämningar efter äldre hus, åkrar och röjningsrösen genomfördes försommaren 2018 på Kårebolssäteren. Inga av de karterade lämningarna var av en karaktär som indikerade påtagligt hög ålder, och det allmänna intrycket var att Kårebolssäteren var en förhållandevis ung säter.

Figur 9: Kartering av arkeologiska lämningar Kårebolssäteren. De svarta och vita rektanglarna markerar stående byggnader. Karta: Stefan Nilsson, Geographica Antikva.

Den efterföljande vintern borrhade forskarna sig genom isen på den intilliggande Kårebolssjön för att hämta upp en sedimentkärna för pollenanalys.¹⁸ Resultaten från pollenanalysen kom att berätta en helt oväntad historia. Enligt pollenanalysen hade Kårebolssättern tagits i bruk redan runt 100 f. Kr., vilket gör Kårebolssättern till en av de äldsta sätrarna i Skandinavien. Men vid denna tid framstår odling av korn och hampa, troligen för tillverkning av rep, som mer betydelsefullt än boskapsskötsel. Det är möjligt att Kårebolssättern vid denna tid fungerade mer som gård än som en säter. Med tiden växer bruket av Kårebolssättern, och även tydliga spår av boskapsskötsel och skogsbeta dyker upp under århundradena efter Kristus. Men det är först på 1300-talet e. Kr. som boskapsskötseln börjar dominera markanvändningen på det sätt som är känt från sen tid på Kårebolssättern.¹⁹

Framtiden?

Säterbrukets framtid har varit ett område som projektet Ingoskog²⁰ har tittat lite närmare på. Bland annat har en workshop för säterbrukare och andra intresserade personer hållits i Stället i norra Värmland i oktober 2019. Ett tydligt resultat är att det stora, övergripande hotet som alla sätrar, inklusive de värmländska, står inför är avfolkningen av landsbygden, och det minskande antalet aktiva lantbruk. Att satsa på att bli jordbrukare i dagens glesbygder är ett risktagande som kräver att man kan hantera föränderliga förutsättningar, krångliga bestämmelser och en osäker ekonomisk utkomst. Förhållanden som lockar få. De

Figur 10: Provtagning för pollenanalys. Proven utgörs av sedimentkärnor från sjöbotten. Foto: Eva Svensson

Figur 11: Kårebolssättern, vallens centrala del. Foto: Eva Svensson.

som trots detta vill engagera sig i säterbruk upplever också att det inte finns någon större politisk vilja att förändra och förbättra förutsättningarna.

Trots problemen ser man ändå tydligt att sätrar ses som en viktig resurs för en mer hållbar framtid, både i glesbygdens lokalsamhällen och i samhället i stort. En möjlighet är att säterbruket i ökad utsträckning skulle kunna möta dagens efterfrågan på miljövänlig, klimatsmart och lokalproducerad mat. I det avseendet ligger säterbruket lite i tiden. Det har också drivits projekt på andra platser i Sverige och Norge för att undersöka hur fåbodar och produktion på fåbodar ska kunna utvecklas.²¹ Att producera mat ligger också närmare säterbrukarnas själ och hjärta än t ex turismsatsningar.

Men, för att få lönsamhet skulle verksamheten behöva skalas upp, och "moderniseras" så att nutidens säterkullor kan leva och arbeta under tidsenliga former. Vilket skulle kräva ansevärd ekonomiska investeringar. Modernisering skulle också kunna komma i konflikt med ambitionerna att bevara sätrarna som natur- och kulturarv. Ett annat problem är att en expansion skulle kräva en större mängd betande djur på sätrarna, men idag råder brist på fjällkor och getter. Dessutom skulle ett växande skogsbete kunna vara svårt att förena med skogsbruket, och med samhällets ökade krav på omställning från fossila bränslen till bioekonomi ökar kraven på skogen ytterligare. Det är alltså risk att olika mål för en hållbar utveckling kommer i konflikt.

Flera av problemen borde vara lösbara genom t ex forskningsinsatser involverande säterbrukare och andra berörda samhällsaktörer. Till exempel har samarbetet mellan forskare, länsstyrelse och säterbrukare inom ramen för projektet Ingoskog visat att det går att förena bevarande av natur- och kulturarv på våra sätrar, och samtidigt använda dem som resurser för en grön omställning. Den stora problematiken, behovet av ekonomiska investeringar, kräver dock en politisk vilja att satsa på säterbruket.

I det avseendet är det väsentligt att tvätta bort bilden av säterbruket som något traditionellt och förlegat, något som hör till historien och bara ska bevaras som ett natur- och kulturarv bland andra. Istället kan säterbrukets historiska roll som innovation och flexibel möjliggörare i de lokala ekonomierna lyftas fram. En satsning på nytt liv på sätrarna skulle då skriva ytterligare ett kapitel i denna historia.

Figur 12: Slipsten på Kårebolssättern. Foto: Eva Svensson.

Noter och referenser

1. Sättrar finns också i områden som koloniserades från Skandinaviska halvön såsom Island, Färöarna och Grönland.
2. Det Svenska jordbrukets historia. Stockholm: Natur och Kultur / LTs Förlag. Band 4: Morell, M. 2001. Jordbruket i industrisamhället 1870-1945; Band 5: Flygare, I. A & Isacson, M. 2003. Jordbruket i välfärdssamhället 1945-2000.
3. Bl a har IPCC lyft det storskaliga jordbruket som ett stort klimathot, se Smith, P. et al. (2007) Agriculture. I: B. Metz et al. (red.) Climate Change 2007: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Koordinatörer inom REKO-ringar i Värmland har i digital kommunikation med författaren berättat om en regelbunden ökning av såväl producenter som konsumenter, och en extra stor ökning under våren 2020 i samband med COVID19-pandemin.
5. Boken är en antologi från projektet Ingoskog (<https://ingoskog.org/>, 2020-07-15). Redaktörer: Susanna Heldt Cassel, Christian Bianchi Strømme & Tomas Mitander.
6. Kalkkällor, och vård av kalkkällor, är viktiga för det framtida säterbruket. Via Källakademin kan man få stöd och råd till hur man bevarar och sköter kalkkällor (<http://kallakademin.se>, besökt 19 december 2019).
7. Löfgren, O. 1992. Kvinnfolksgöra – om arbetsdelning i bondesamhället. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1982(3), 6-14; Svensson, E. 1998. Människor i utmark. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, s. 102-103, med referenser.
8. Ostrom, E. 1990. *Governing the commons: the evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge Univ. Press; Svensson, E. 1998. Människor i utmark. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, s. 102.
9. Tex. Cabouret, M. 1989. *Esquisse d'une chronologie des etapes de la formation de la vie pastorale en Norvège*. (Norsk) *Historisk tidskrift*, 1989(1), 28-37; Erixon, S. 1918. *Bebyggelseundersökningar. Översikt. Periodiska bebyggelse typer. Fäbodväsen. Fataburen*. *Kulturhistorisk tidskrift*, 1918, 21-57; Erixon, S. 1956. *Betesvandringar och flyttssystem*. *Folkkliv*, 1955-56, 39-55; Frödin, J. 1925. *Siljansområdets fäbodbygd*. Lund: Gleerups; Hougen, B. 1947. *Fra seter til gård: studier i norsk bosetningshistorie*. Oslo: Norsk Arkeologisk Selskap; Larsson, J. 2009. *Fäbodväsendet 1550-1920: ett centralt element i Nordsveriges jordbrukssystem*. Uppsala: SLU; Sandnes, J. 1989. *Ljåen og krøttermulen. Om opphav og alder til det norske seterbruket*. (Norsk) *Historisk tidskrift*, 1989(3), 351-357.
10. Emanuelsson, M. 2001. *Settlement and Land-Use History in the Central Swedish Forest Region. The Use of Pollen Analysis in Interdisciplinary Studies*. Umeå: SLU; Emanuelsson, M., Johansson, A., Nilsson, S., Pettersson, S. & Svensson, E. 2003. *Settlement, Shieling and Landscape. The Local History of a Forest Hamlet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International; Olsson, M. 1998. *Pollenanalytiska undersökningar av sätermiljöer i Dalby och Gunnarskog socknar, Värmland*. LUDQUA uppdrag. Opublicerad rapport. Lund; Svensson, E. 1998. *Människor i utmark*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
11. Emanuelsson, M. 2001. *Settlement and Land-Use History in the Central Swedish Forest Region. The Use of Pollen Analysis in Interdisciplinary Studies*. Umeå: SLU.
12. Svensson, E. 1998. *Människor i utmark*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International; Svensson, E. 2018. *The Scandinavian shieling – between innovation and tradition*. I: E. Costello & E. Svensson (red.), *Historical archaeologies of transhumance across Europe*. Routledge, Oxon, s. 15-27, s. 20-21.
13. Emanuelsson, M., Johansson, A., Nilsson, S., Pettersson, S. & Svensson, E. 2003. *Settlement, Shieling and Landscape. The Local History of a Forest Hamlet*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International; Svensson, E. 1998. *Människor i utmark*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
14. Tunón, H. & Bele, B. 2019. *Fäboden: naturen, kulturen och kulturlandskapet*. Uppsala: CBM, Centrum för Biologisk Mångfald.
15. Johansson, A. & Sundqvist, M. 2014. *Kartläggning av biologiskt kulturarv i fäbodmiljöer, Värmlands län 2012*. Rapport 2014:04. Länsstyrelsen Värmland; Johansson, A. & Sundqvist, M. 2014b. *Kartläggning av biologiskt kulturarv i fäbodmiljöer, Värmlands län 2013*. Rapport 2014:39. Länsstyrelsen Värmland.
16. Eriksson, C. 2013. *Fäboden som politiskt rum: att vara fäbodbrukare i den gemensamma jordbrukspolitiken*. Uppsala: SLU.
17. <http://fabod.nu>; <http://fabod.nu/foreningen/lokala-fabodforeningar/foreningen-varmlands-saterkultur/> (2020-07-14).
18. Provtagningsexpeditionen finns på film, <https://www.youtube.com/watch?v=14AJHiFA4Ew>. I filmen förklaras också metoden pollenanalys.
19. Resultaten från karteringen och pollenanalysen av Kårebolssätern håller för närvarande på att sammanställas för publicering.
20. <https://ingoskog.org/> (2020-07-15).
21. Tunón, H., Bele, B. & Rytönen, P. 2019. *Biologiskt kulturarv som hållbar värdeskapare – slutrapport*. CBM:s skriftserie 117. SLU Centrum för biologisk mångfald, Uppsala; Norsk institutt for bioøkonomi, Ås & Södertörns högskola, Södertörn; https://www.eldrimner.com/om-eldrimner/49476.fabodar_som_viktig_resurs_for_framtiden.html (2019-12-18).

CRS, CENTRUM FÖR FORSKNING OM
HÅLLBAR SAMHÄLLSFÖRÄNDRING

Centrum för forskning om hållbar samhällsförändring

Centrum för forskning om hållbar samhällsförändring vid Karlstads universitet bedriver mångvetenskaplig forskning om såväl aktuella och historiska trender som framtida utmaningar. Vi arbetar lokalt, regionalt, nationellt och internationellt med forskning, samverkan och kommunikation av våra resultat. Målet med forskningen är att bidra med nya forskningsresultat om och metoder för nya sätt att arbeta med hållbar utveckling och olika samhällsutmaningar.

CRS är ett inkluderande centrum som förenar forskare från många olika ämnen och med olika inriktning, vilket skapar en dynamisk forskningsmiljö. Hur kan vi gemensamt använda skogens alla resurser på ett hållbart sätt? Hur inverkar digitaliseringen på turismen och utvecklingen av besöksmål? Hur påverkas vardagslivet för en familj som flyttar från storstaden till tätorten? Hur kan vi lära av lokal och historisk kunskap för en hållbar framtid? Det är några av alla de frågor som ryms inom CRS breda forskningsfält.

CRS driver också en forskarskola för doktorander från en rad olika ämnen. Förutom olika kurser erbjuds doktoranderna aktiviteter som seminarier och workshops, ofta med speciellt fokus på akademiskt skrivande men även på karriärmöjligheter efter doktorsexamen.

Utöver forskningsprojekt och forskarutbildning anordnas skrivarworkshops, seminarier och nätverksfrukostar regelbundet, allt för att främja akademiskt skrivande, forskningskommunikation och nätverksbyggande.

För mer information om vår verksamhet och pågående forskning, besök CRS hemsida: kau.se/crs.

KAU.SE/CRS

ingoskog

Interreg
Sverige-Norge
Europeiska regionala utvecklingsfonden

EUROPEISKA UNIONEN

